

TABIATNI MUHOFAZA QILISHNING NAZARIY ASOSLARI

Egamberdiyev Komron Farmonqul o'g'li

Toshkent Vebster Universiteti Hamkorlik va jamoatchilik

bilan aloqalar bo'limi boshlig'i

Annotatsiya: Ushbu tezisda Tabiatni muhofaza qilish tabiat va uning boyliklaridan oqilona foydalanishga, tabiatni inson manfaatlarini ko'zlab ongli ravishda o'zgartirishga, tabiat boyliklari va umuman tabiatni, uning go'zalligi, musaffoligini saqlab qolishga va yanada boyitishga qaratilgan barcha tadbirlar majmuasi. Tabiatni muhofaza qilish tadbirlari majmuasiga davlatlar, xalqaro tashkilotlar, jamoat, ilmiy-texnik, ishlab chiqarish, iqtisodiy va ma'muriy tashkilotlar, har bir odam tomonidan amalga oshiriladigan tadbirlar kiradi.

Kalit so'zlar: Tabiat, inson, resurs, hudud, muhofaza qilish, tuproq.

Tabiat hayotimizning ajralmas qismidir. Tabiat va uning rivojlanishisiz biz inson turi sifatida, Homo Sapiens hech qachon hozirgi darajaga eta olmas edik. Turlarning rivojlanishi va harakati bilan "oqil odam" rivojlandi va tabiatning o'zi o'zgardi. Birinchi aholi punktlari va qishloq xo'jaligi davrida "cho'l" deb nomlangan qishloq xo'jaligi ehtiyojlariga yo'l qo'yishi kerak edi, o'rmonlar dalada etishtirish uchun kesildi, ba'zi hayvonlar turlari omon qolish muvaffaqiyatiga xalaqit bermasligi uchun xonakilashtirildi. ov qilish. Homo Sapiens, birinchi tur sifatida, moslashish o'rniga, atrofdagi tabiatni o'zgartira boshladi. Biroq, inson taraqqiyoti evolyutsiyasining o'zi bu ishning mavzusi emas. Jamiyat agrar inqilobdan kapitalistik inqilob orqali bugungi "suyuq zamonaviylik" yoki doimiy inqilob deb ataluvchi inqilobga o'tishi bilan tabiat va uning resurslariga munosabat ham o'zgardi. (Harari, 2018)

Hududga g'amxo'rlik qilishga chaqirilgan davlat yoki ixtiyoriy tabiatni muhofaza qilish bir necha sabablarga ko'ra ajralmas rol o'ynaydi. Hududni muhofaza qilishning maqsadi tabiiy muhitni yoki hech bo'lmaganda tabiatga iloji boricha yaqinroq bo'lgan ekotizimlar va changlanish, tuproq shakllanishi, landshaftdagi suvni saqlash yoki havodagi gazlarni tartibga solish kabi jarayonlarni saqlab qolishdir. Himoya qilinadigan hududlar har xil. Katta hududlarda nafaqat qonun bilan qo'riqlanadigan ko'plab yovvoyi o'simliklar, yovvoyi hayvonlar va boshqa bir xil darajada muhim organizmlar, masalan, zamburug'lar yoki likenlar yashaydi. Katta qo'riqlanadigan hududlar asosan landshaftning estetik qiymatini saqlaydi, kichik qo'riqlanadigan hududlar esa ko'pincha ajoyib landshaft xususiyatlarini yashiradi.

Hozirgi vaqtda muhofaza etiladigan hududlar tabiiy jarayonlar va mavzular bo'yicha tadqiqotlar uchun ajralmas laboratoriyalar bo'lib, ular ko'pincha ular bilan faqat mutaxassis bo'lmaganlar, balki keng doiradagi ishqibozlar orasida ham tanishish

imkoniyatini beradi. (Plesnik, 2013 yil)

Asosiy voqealar fonida transport va ekologik tizim paydo bo'ldi. Yashash joylariga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish qoidalari Sharqqa va Osiyoning ba'zi mintaqalariga ovchilar cho'pon va dehqon bo'lishidan oldin ham olib kelingan. Himoya qilish davrida muqaddas bog'lar, o'rmonlar yoki daraxtlar yoki turli xil geomorfologik hodisalar, masalan, ayyor toshlar, sharsharalar yoki boshqa landshaft hodisalari kabi din bilan bog'liq joylar mavjud edi. Biroz vaqt o'tgach, monarxlar, cherkov yoki zodagonlar ov hayvonlarini himoya qilish uchun qo'riqxonalar yaratishni boshladilar. Biroq, gap tabiatni muhofaza qilish haqida emas, balki xususiy mulkni himoya qilish haqida edi. Birinchi ovchilik voqealaridan biri Angliyada bo'lib o'tadi. 1087 yilda Angliya qiroli Uilyam bosqinchi Angliya janubidagi o'rmon maydonini, keyinchalik Yangi o'rmon deb atalgan, qo'riqxonaga deb e'lon qildi. 1832 yilda Prezident Jekson tomonidan himoyalangan deb e'lon qilingan Arkanzas shtab-kvartirasidagi issiq buloqlar zamonaviy turdagi birinchi qo'riqlanadigan hududlar hisoblangan. (Plesnik, 2013 yil)

Yevropa qit'asidagi birinchi qo'riqlanadigan hudud hozirgi Germaniyaning Bonn shahri yaqinida joylashgan. 1836 yilda saytni qazib olishdan olib tashlash uchun rus aksessuari tomonidan sotib olingan. Dunyoda tabiatni muhofaza qilishning rivojlanish tarixidan shuni ko'rish mumkinki, Brbinsk o'rmonining hududi Chexiya Respublikasida yagona bo'lib, kashfiyot uchun o'ziga xosligini saqlab qolish uchun ochilgan. (Heurich, 2020)

1872 yil, prezident Yelloustoun milliy bog'ini tashkil etish to'g'risidagi qonunni ma'qullagan yilni tabiiy yodgorliklarni zamonaviy muhofaza qilishda burilish davri deb hisoblash mumkin. 20-asrning boshlarida Evropa qit'asida birinchi qo'riqlanadigan hudud, ya'ni Shvetsiyada yaratilgan. 1960-yillardan boshlab himoyalangan oziq-ovqatlar soni keskin oshdi. 1962 yilda bo'lib o'tgan Birinchi Jahon Park Kongressi oldidan doimiy muhofaza qilinadigan hududlarning deyarli 80 foizi tashkil etilgan edi. (Plesnik, 2013 yil)

2021-yil yanvar oyining boshi holatiga ko'ra, WDPA (PP, 2020) tomonidan ro'yxatga olingan 258 725 ta qo'riqlanadigan hududlar mavjud edi. Ushbu ma'lumotlar bazasi Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit bo'yicha dasturi (UNEP) tomonidan boshqariladi. Ma'lumotlar bazasi 1948 yilda Shveysariyada tashkil etilgan Tabiatni muhofaza qilish xalqaro ittifoqi (IUCN) tomonidan belgilangan sayyoramizning qo'riqlanadigan qismlarini o'z ichiga oladi. (IUCN, 2021). Bu ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, hozirda Yerning quruq yuzasining 15,34 foizi himoyalangan. Ushbu ro'yxatga kiritish uchun belgilangan mezonlarning qat'iyligi tufayli barcha qo'riqlanadigan hududlar emas, balki faqat mezonlarga javob beradiganlar kiritilgan, shuning uchun barcha qo'riqlanadigan hududlarning haqiqiy maydoni yuqoriroqdir. (PP, 2020) Afsuski, qo'riqlanadigan hududlarni yaratish butun

sayyorada to'liq birlashtirilgan emas, chunki bu hududlarni bir-biri bilan solishtirish qiyin. Jahon miqyosidagi taqqoslash uchun Qo'riqlanadigan tabiiy hududlar tasnifi tegishli hududni muhofaza qilish va unga g'amxo'rlik qilish uchun yaratilgan Xalqaro tabiatni muhofaza qilish ittifoqining taklifiga binoan yaratilgan. Evropada bu tasnif 62 shtatdagi jami 158 440 ta hududni o'z ichiga oladi, bu Yevropa hududining jami 13,14% ni tashkil qiladi. (PP, 2020) Chexiya Respublikasida 3885 ta qo'riqlanadigan hududlar dasturga kiritilgan bo'lib, ularning umumiy ulushi mamlakat hududining 22,16% ni tashkil qiladi. (PP, 2020) (Plesnik, 2013)

Tabiatni muhofaza qilish, avvalgi bobda ta'kidlanganidek, qimmatli landshaft yodgorliklari va ob'yektlarini muhofaza qilish, turkumlashtirish va hisobga olish bilan shug'ullanuvchi bir qator muhim tashkilotlarni tashkil etgan bir qator xalqaro institutlar kun tartibida turibdi. Tabiatni muhofaza qilish uchun yana bir muhim kuch manbasi - bu ratifikatsiya qilingan davlatlarni o'z tamoyillariga rioya qilishga majburlaydigan konventsiyalar va paktlar. Afsuski, a'zolik barcha qoidalar yoki tavsiyalarga rioya qilishni kafolatlamaydi va dunyodagi hamma mamlakatlar ham ushbu pakt yoki tashkilotlarning bir qismi emas. Shu sababli, ushbu davlatlar hududida noyob ekotizimlar yoki boshqa noyob tabiat yodgorliklarining qaytarib bo'lmaydigan tarzda vayron bo'lishi mumkin. Keyingi boblarda tanlangan tegishli konventsiyalar va tashkilotlar qisqacha tanishtiriladi.

Suv-botqoq erlar bo'yicha Ramsar konventsiyasi

Suv-botqoq yerlar to'g'risidagi konvensiya 1971-yilda Eronning 171 a'zosi bo'lgan Ramsar shahrida birinchi davlatlar tomonidan, oradan 48 yil o'tib imzolangan edi. Ahdlashuvchi Tomonlarning har biri o'zining kamida bitta suv-botqoq erlarini Xalqaro ahamiyatga ega bo'lgan suv-botqoq erlar ro'yxatiga kiritishi hamda o'z hududidagi suv-botqoq erlarning muhofaza qilinishi va oqilona boshqaruvini ta'minlashi shart. Ushbu ro'yxatga hozirda butun dunyo bo'ylab 254 million gektar maydonni egallagan 2414 suv-botqoq erlari kiritilgan (TRC, 2021). Chexiya Respublikasida 14 ta suv-botqoq erlari mavjud.

Bu insoniyatning noyob madaniy va tabiiy yodgorliklarini muhofaza qilishning uyg'unligi. Noyob Jahon merosi ob'ektlari ro'yxatini yaratish g'oyasi AQShda paydo bo'lgan. Konventsiya 1972 yilda Stokgolmda BMTning atrof-muhit bo'yicha konferentsiyasida Xalqaro tabiatni muhofaza qilish ittifoqi va Butunjahon meros fondi takliflari va tavsiyalari asosida tuzilgan. 2020 yil oxirida dunyoning 167 mamlakatida 1100 dan ortiq birlik ro'yxatga olingan (YUNESKO WHC, 2021). Konventsiyaning asosiy vazifasi - madaniy va tabiiy merosni muhofaza qilish, asrash va kelajak avlodlarga yetkazishni ta'minlash majburiyatidir. Ushbu ro'yxatda Chexiya Respublikasida 14 ta madaniy yodgorlik mavjud. Shuningdek, Chexiyada 8 ta nomoddiy madaniyat yodgorliklari ro'yxatga olingan.

Yovvoyi fauna va floraning xalqaro savdosi to'g'risidagi konventsiya

CITES shartnomasi 1973 yilda Washingtonda tuzilgan bo'lib, uning maqsadi yo'qolib borayotgan hayvonlar va o'simliklar turlarini yo'qolib ketish xavfidan himoya qilishdir. Ushbu shartnomaning maqsadi yo'qolib ketish xavfi ostida turgan turlarning xalqaro savdosini tartibga solishdan iborat. Tartibga solish a'zo davlatlarning tegishli organlari tomonidan berilgan eksport va import ruxsatnomalari tizimi tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu nusxalarni chegaradan olib o'tishda ruxsatnomalar tekshiriladi. Konventsiya tirik organizmlarga, ularning har qanday qismlariga yoki mahsulotlariga, masalan, mo'ynalari, terilari, yo'qolib ketish xavfi ostida turgan hayvonlarning suyaklari, haykallar yoki noyob o'rmonlar yoki fil suyagi o'ymakorligi yoki xalq tabobatida qo'llaniladigan noyob o'simliklarning ekstraktlariga nisbatan qo'llaniladi. Hozirda konventsiyada 183 ta davlat ishtirok etmoqda.

Bern konventsiyasi

Evropa yovvoyi o'simliklari, yovvoyi hayvonlar va tabiiy yashash joylarini himoya qilish to'g'risidagi konventsiya 1979 yilda tuzilgan va uch yildan keyin kuchga kirdi. Hozirgi vaqtda Konventsiyada 51 ta shartnoma tuzuvchi tomonlar, shu jumladan Yevropa Ittifoqi va unga a'zo barcha davlatlar mavjud. Maqsad - yovvoyi o'simliklar va umumevropa ahamiyatiga ega bo'lgan yovvoyi tabiatni ularning tabiiy yashash joylari, biotoplar, ayniqsa yo'qolib ketish xavfi ostidagi turlar, ko'chib yuruvchi turlar va himoyasi umumevropa hamkorligini talab qiladigan turlar bilan birgalikda himoya qilishdir. Chexiya Konventsiyaga ba'zi yirtqich qushlar va sutemizuvchilarni, masalan, katta bo'ri, jigarrang ayiq, bo'zbo'ron, kalxat, qirg'iy va katta boyqushlarni kiritishga qarshi shartlar bilan qo'shildi.

Bonn konventsiyasi

Yovvoyi hayvonlarning ko'chib yuruvchi turlarini saqlash to'g'risidagi konventsiya (CMS) 1983 yilda kuchga kirdi. Konventsiyaning asosiy maqsadi hayvonlarning ko'chib yuruvchi turlarini, nafaqat qushlarni, balki sut emizuvchilar, baliqlar va umurtqasiz hayvonlarni ham ularning tabiiy tarqalish zonasida himoya qilishdir. , ya'ni urug'lanish joylari, tortish yo'llari va qishlash joylari. 2021 yilda ushbu Konventsiyaga Yevropa, Afrika, Osiyo va Janubiy Amerikadan 132 ta a'zo bo'lgan. Muhim qism - bu konventsiya qo'llaniladigan hayvonlar turlarining ro'yxati. Tarqalishi yoki katta qismi yo'qolib ketish xavfi ostida bo'lgan migratsiya turlarini sanab o'tadi. Ta'sirlangan davlatlar yo'qolib ketish xavfi ostida turgan turlarning yashash joylarini himoya qilishga va iloji bo'lsa, tiklashga harakat qilishlari kerak. Chexiya turlariga, masalan, oq dumli burgut yoki bustard kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi qonuni, 2019yil 18-iyul O‘RQ-549-son
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 22-dekabrda “O‘zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta‘minlash shora-tadbirlari to‘g‘risida”gi RF-4895-sonli Farmoni .
3. Yevropa Komissiyasining 2017-yilgi Atrof-muhit bo‘yicha 2020-yilgi Harakat dasturi [veb-sayt], quyidagi manzilda mavjud: <https://ec.europa.eu/environment/action-programme/>
4. Yevropa Komissiyasi, 2017. Yevropa Ittifoqida barqaror rivojlanish. [Veb-sayt], quyidagi manzilda mavjud: <https://tinyurl.com/2s4kpexm>
- 5.
6. Chexiya Respublikasi Tabiat va landshaftni muhofaza qilish agentligi, 2020 Biologik xilma-xillik to'g'risidagi konventsiyaning axborot tizimi. [Veb-sayt], quyidagi manzilda mavjud: <http://chm.nature.cz/umluva-o-biologicke-diversity-cbd/>
7. Chexiya Respublikasi Tabiat va landshaftni muhofaza qilish agentligi, 2021 USOP elektron reestri. [Veb-sayt], mavjud: <https://tinyurl.com/24crha79>